

Michal
Černý

DIGITÁLNÍ INFORMAČNÍ KURÁTORSTVÍ

JAKO UNIVERZÁLNÍ EDUKAČNÍ PŘÍSTUP

Pragmatistická
edukační teorie a její
prakticko-výzkumná
implementace

MASARYKOVA
UNIVERZITA

MUNI
PRESS

Michal Černý

Digitální informační kurátorství jako univerzální edukační přístup

Pragmatistická edukační teorie
a její prakticko-výzkumná
implementace

Masarykova univerzita
Brno 2019

Knihu recenzovaly:

Mgr. Pavlína Mazáčová, Ph.D.
Filozofická fakulta Masarykovy univerzity

Mgr. Hana Tulinská
Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity

© 2017, 2019 Masarykova univerzita

ISBN 978-80-210-9233-4
ISBN 978-80-210-9234-1 [online : pdf]
ISBN 978-80-210-8662-3 [1. vyd.]
ISBN 978-80-210-8663-0 [1. vyd. online : pdf]

Obsah

Předmluva	7
Od přednášení ke kurátorství	11
Informační a datové kurátorství	15
Modely digitálního informačního kurátorství	21
Vyhledávání nebo objevování?	45
Filosofická východiska digitálního informačního kurátorství	55
Digitální knihovny	69
Otevřené zdroje	77
Kompetence kurátora	87
ICT v životě školy: jak má vypadat školní sbírka	95
Kurátorství vzdělávacího obsahu: mezi řádem a uměním?	101
Digitální kurátorství v didaktickém náhledu	119
Osobní vzdělávací prostředí	127
Informační kurátorství jako fenomén filozofie výchovy	139
Kurátorsky postavené texty	145
Mikropřípadové studie ke kurátorství edukačního obsahu	159
Nástroje pro digitální informační kurátorství	177
Závěr	189
Summary	193
Literatura	195

Předmluva

Kniha kterou držíte v ruce nese dlouhý a poněkud krkolomný název *„Digitální informační kurátorství jako univerzální edukační přístup: pragmatistická edukační teorie a její prakticko-výzkumná implementace“*. Jde vlastně o třetí postupně přepracované vydání knihy, která ve své první verzi nesla název *„Digitální informační kurátorství v pedagogickém kontextu“* a v druhém, přepracovaném a rozšířeném *„Digitální informační kurátorství jako univerzální edukační přístup.“* Zdá se, že jak jednotlivá vydání přicházejí s dvouletým odstupem vždy odkrývají nové perspektivy fenoménu digitálního informačního kurátorství.

První vydání knihy bylo velice praktické – šlo o první příručku, která se na toto téma v českém prostředí objevila, což přirozeně implikovalo její jisté instrumentální pojetí, které nemělo pevnější teoretické zakotvení mimo Whittekerova modelu. Druhé vydání se snažilo právě tento problém odstranit a v oblasti pedagogického pole se snažilo toto téma systematictěji uchopit a reflektovat. Právě druhému vydání knihy vděčím za to, že se z kurátorství stal skutečně respektovaný a i na konferencích zmiňovaný přístup ke vzdělávání, které může stavět most mezi vzdělávací institucí a knihovnou.

Zatímco diference mezi prvním a druhým vydáním byla jak v přepracování textu, tak v jeho doplnění, v případě přechodu mezi druhým a třetím dochází „pouze“ k doplnění jistých kapitol a k úpravě nutných míst, jako je úvod a závěr.

Třetí vydání specificky sleduje tři cíle, které jsme vnímali ve vydání druhém jako marginální nebo nepřipravené pro širší publikační reflexi. Tím prvním je filosofické zakotvení. Na základě naší analýzy se postupně ukazovalo jako stále významnější a hodnotnější sledovat fenomén kurátorství méně instrumentálně, ale více filosoficky. Zcela přirozené bylo přistoupit k pojetí, které se nachází mezi fenomenologií a pragmatismem, jenž bude kotvit téma do širších

myšlenkových rámců a současně umožní jeho další myšlenkový rozvoj. V knize proto nabízíme obsáhlou analýzu celého fenoménu takovým způsobem, aby bylo zřejmé, jaké změny v edukaci, ale především v úvahách o vzdělávacím prostředí takový přístup nabízí. Rádi bychom zdůraznili, že zatímco v české pedagogické produkci je například autonomie studenta stále vnímaná jako okrajové téma, v kvalitních časopisech, jako je například *Education Psychology*, jde o základní myšlenkový koncept velké části textů teoretického i empirického charakteru.

Druhý teoretický cíl, který jsme se rozhodli sledovat je konceptualizace problému kurátorství v modelech. Pokusili jsme se doplnit Whittekerův model o další přístupy, včetně modelu, který jsme navrhli na základě kritické reflexe celého fenoménu, ale také dlouholeté praktické zkušenosti. Model vychází z jisté opozice k analytickému kategoriálnímu systému a přiklání se k východiskům jak informační vědy, tak také Lakoffa, Roshové, Heideiggera a dalších autorů. Výsledkem je tedy kurátorský model, který se nám v současné chvíli jeví jako nejadekvátnější a nejlepší pro popis kurátorské činnosti. Dovolíme si současně tvrdit, že oproti většině jiných modelů, má také silný teoretický základ.

Oba teoretické cíle, tak jak jsme je zde předestřeli, jsou ve svém pojetí nový badatelským počinem, ale současně vytvářejí prostor pro rozvoj kurátorství jako plnohodnotného edukačního přístupu, včetně potencionální tvorby různých didaktických či metodických postupů.

Třetí oblastí, které jsme se věnovali nově je oblast empirických dat. Pragmatismus je typický tím, že netvoří jasnou dělící čáru mezi teorií a praxí. Díky tomu se stává předložená monografie monografií výzkumnou. Popisuje mikropřehledové studie, které nabízejí pohled na konkrétní kurátorské projekty, které jsou na základě empirických dat kvalitativního i kvantitativního charakteru. Jakkoli jde o data, která byla již dříve publikována v různých časopisech či sbornících, dohromady vytvářejí jistý integrální náhled na celou problematiku a jsou zde sedativně shrnuta právě v žánru vícečetných mikropřehledových studií.

Publikace samozřejmě neopouští ani již ve druhém vydání reflektovaná a důležitá témata, ať již v oblasti technické, instrumentální nebo i pojmové. Jejím cílem (byť si uvědomujeme, že nikoli nesmělým) je tedy nabídnout komplexní text, který umožní o kurátorství přemýšlet skutečně z více perspektiv, prakticky ho provozovat, teoreticky studovat a reflektovat a současně se přitom opírat o empirická fakta.

Tematicky se publikace snaží o interdisciplinární pohled. Je rozkročena mezi filosofií, pedagogikou, didaktikou, informační vědou a vzdělávacími technologiemi. Martin Heidegger ve své přednášce o technice¹ uvádí, že skutečně zajímavé věci se objevují v místech, kde se potkávají vědní obory, kde neskrytost je spojena s interdisciplinárním prosvětlováním studovaného fenoménu. Doufáme, že se v předložené knize takový přístup podařil.

1 HEIDEGGER, Martin. Věda, technika a zamyšlení. OIKOYMENH, 2004.

Od přednášení ke kurátorství

Role učitele se v současném školství rychle mění a transformuje. Protože jsou informace stále lépe dostupné (tedy s rostoucí penetrací ICT), klesá význam pedagoga, který vystupuje jako ten, který má předávat sadu znalostí. Ty si žák může najít v podstatě kdekoli a kdykoli. To, co se jeví jako důležité, je těmto informacím vytvářet kontext a budovat seznamy kvalitních, studentům dostupných zdrojů dat.

Exponenciální růst dat a informací na internetu i v nejrůznějších oborových agregátech na jednu stranu zásadním způsobem zvyšuje dostupnost zajímavých a kvalitních dat, která mohou posloužit pro lepší informovanost, ale současně zvyšuje nároky na posuzování jejich relevance, jejich filtrování a zpřístupňování.

Učitel, který zastává paradigma behavioristické,² je tak v neustálém soupeření s Wikipedií a dalšími zdroji, které mají studenti k dispozici. Testování faktických znalostí je sice svým způsobem potřebné, ale nemůže u něj zůstat. Prostá deskripce či opakování naučených dat, pouček a pojmů pracuje pouze s nižšími patry Bloomovy taxonomie³, což je nutné vnímat jako problematické. Kurikulární reforma, která přinesla konstruktivistický pohled na proces vzdělávání (a stále více se o slovo hlásící konektivismus⁴), provádí redefinici role učitele.

Pedagog již není ten, který ví a učí ty, co neví, ale měl by být spíše moderátorem, průvodcem, facilitátorem, člověkem, který studenty dokáže nadchnout a získat. Moderní technologie nabízejí dvojitý posun. Předně je zde rozvoj oblasti, kterou lze označit jako digitální informační kurátorství. Této tematice se budeme věnovat podrobněji níže. Druhou změnou je posun učitele do role průvodce či mentora studentů.

Na rozdíl od řady kritiků klasického školství nejsme toho názoru, že by šlo o přežitý systém. Možnost mít vedle sebe člověka, který bude moci sloužit jako motivátor, mentor a bude předávat nikoli primárně znalosti, ale dovednosti a především postoje, je dle našeho soudu nedocenitelná. A to i přesto, že celé vzdělávání směřuje (podle nás jednoznačně správně) do personalizovaného prostředí, ve kterém budou vzdělávací obsah i forma přizpůsobeny na míru jednotlivým studentům.

2 BICHELMAYER, B. A.; HSU, Yu-chen. Individually-Guided Education and Problem-Based Learning: A Comparison of Pedagogical Approaches from Different Epistemological Views, s. 77.

3 Srov. BLOOM, Benjamin S., et al. Taxonomy of educational objectives. Vol. 1: Cognitive domain. New York: McKay, 1956, 20–24.

4 SIEMENS, George. Connectivism: A Learning Theory for the Digital Age. International Journal of Instructional Technology and Distance Learning, s. 3.

S tím souvisí také úvahy nad tím, zda by nebylo efektivní přejít od modelu učení dle jednotlivých vědních disciplín k modelu, který by byl založený na kompetencích.⁵ Každý student by mohl rozšiřovat portfolio svých kompetencí vlastním tempem, dle osobitého vkusu, zájmu a přístupu. Učitel by v takovém modelu plnil především roli určitého mentora, který s volbou vhodných „kompetenčních balíčků“ pomáhá.⁶

Rádi bychom zdůraznili, že jakkoli se na některých místech objeví student nebo školní prostředí, reálné možnosti digitálního informačního kurátorství leží za běžně stanovenými hranicemi pedagogiky či dokonce formálního vzdělávání jako takového. Domníváme se, že jak požadavky na kurátora, tak také technické možnosti poskytují příležitost k širšímu uplatnění především v oblasti firemního, ale také zájmového vzdělávání.

Jen pro ilustraci si dovolíme uvést dva příklady – Beth Kanter, která je asi nejvýraznější osobností digitálního informačního kurátorství, je vzorovým andragogem, když se zaměřuje na rozvoj a využívání PLE v neziskovém sektoru⁷ (a tím pádem také mezi učiteli). Celý koncept vzdělávání tak má namířený na dospělé stojící mimo korporace a velké infrastruktury. Také Maria Popova⁸, která dělá výborné výběry z vědeckého světa, své texty ani v nejmenším necílí na školáčky, ale především na dospělé, kteří se chtějí ve svém volném čase a ze své vlastní vůle vzdělávat. Jak pojem pedagoga, tak také studenta budeme proto vnímat do značné míry šířeji, než je obvyklé a v celém textu bychom rádi nabídli jistý myšlenkový most mezi andragogikou a pedagogikou v tradičním dichotomickém diferencovaném pojetí.

5 MOORE, Alex. Teaching and Learning: Pedagogy, Curriculum and Culture, s. 167.

6 Srov. MIHALIDIS, Paul; COHEN, James N. Exploring Curation as a Core Competency in Digital and Media Literacy Education. *Journal of Interactive Media in Education*, 2013.

7 Viz KANTER, Beth; FINE, Allison. The networked nonprofit: Connecting with social media to drive change. John Wiley & Sons, 2010.

8 Podrobněji například BRDIČKA, Bořivoj. Vědecké poznávání podle Marie Popovové. Metodický portál: Články [online]. 04. 06. 2012.

Informační a datové kurátorství

Slovo kurátor pochází z latinského *curator*, tedy opatrovník či správce. Je to někdo, kdo vytváří kolekce určitých objektů. V běžném slova smyslu je to člověk, který z fragmentů vytváří celek. Například u klasické výstavy vybírá téma, obrazy, vytváří popisky, pořadí a způsob umístění děl, přemýšlí nad vizuální podobou výstavy nebo nad katalogem. Je to člověk, jenž vytváří celý kontext a význam výstavy, která je diváckým zážitkem. Je to jeho ruka, která rozhoduje, zda půjde o akci více vzdělávací, nebo více zábavnou.⁹

Můžeme přitom rozlišovat kurátora digitálního a informačního. Informační kurátorství (information curation) je pojmem velice obsáhlým a zahrnuje vlastně libovolnou kurátorskou činnost spojenou s informačními artefakty.¹⁰ Kurátor zde působí jako určité síto pro výběr takových objektů či struktur, které si uživatel bude moci prohlédnout a které nikoli. Provádí hodnocení zdrojů, rešerše atp. Měl by zabránit tomu, aby se do výsledného produktu dostaly informace redundantní, nekvalitní nebo fragmentární. Tato činnost je v široké míře spojená s informačními profesemi, které jsou napojeny na pozice knihovníků, autorů oborových bran či databází.

Digitální kurátorství (digital curation) je souborem činností, které vedou k uchování digitálních materiálů a jejich zpřístupnění. Na rozdíl od informačního kurátorství se zde pracuje pouze s objekty digitálními. Například Digital Curation Center (DCC) uvažuje o třech stupních – zachování digitálních objektů (jde o činnost především související s digitalizací sbírek nebo knihoven), zpřístupnění obsahu a vytvoření určité přidané hodnoty či kontextu.¹¹

A také v případě vzdělávacích objektů a vzdělávacího prostředí lze hovořit o kurátorství obsahu, které je úzce navázané na digitální kurátorství. Online kurátor (pokud si vypůjčíme pojem Bořivoje Brdičky)¹² je člověk, který digitální kurátorství nepoužívá ve smyslu knihovnické práce, tedy netvoří digitální knihovny s digitalizovanými objekty ani se primárně nezaměřuje na práci s metadaty a dalšími specializovanými technickými vlastnostmi objektů, ale snaží se vytvářet informačně přínosné kolekce, které typicky slouží především pro vzdělávání.

9 MIHAILIDIS, Paul; COHEN, James N. Exploring Curation as a Core Competency in Digital and Media Literacy Education. *Journal of Interactive Media in Education*, 2013.

10 WHITTAKER, Steve. Personal Information Management: From Information Consumption to Curation. *Annual Review of Information Science and Technology* [online]. 2011, roč. 45, č. 1, s. 1–62. DOI: 10.1002/aris.2011.1440450108.

11 Podrobněji o modelu HIGGINS, Sarah. The DCC Curation Lifecycle Model. *International Journal of Digital Curation*, 2008, 3.1: 134–140.

12 BRDIČKA, Bořivoj. Učitel jako online kurátor. Metodický portál: Články [online]. 29. 10. 2013, ISSN 1802-4785.

Z problematiky digitálního informačního kurátorství přitom integrálně tato forma pedagogického kurátorství čerpá – usiluje o analýzu zdrojů, jejich setřídění, doplnění o další zdroje či materiály, tvorbu kontextu a také vhodnou prezentaci směrem ke studentovi. Ten by měl – v ideálním případě – získat ucelený, logicky provázaný balíček informací.

Přirozeně se pak nabízí propojení kurátorství a kompetenčního učení, kde každá kompetence je spojená s určitým kurátorským dílem. Další propojení je možné vidět v oblasti daty řízeného vzdělávání, kde každý takový balíček může mít vhodný metadatový popisek tvořený takovým způsobem, aby se přizpůsobil potřebám každého jednotlivého uživatele, a to jak formou zobrazení, filtrováním objektů, formou testů, tak hloubkou a druhem komentářů. Klasický metadatový popisek SCORM¹³ zde není příliš použitelný.

Obecně lze říci, že informační kurátorství je pojem relativně dosti široký a zahrnuje v podstatě libovolnou činnost, která je spojená s informačními artefakty. Paměťový artefakt může být přitom hmotného charakteru (listiny, exponáty, experimenty...), ale také čistě digitálního (videa, texty, audio, obrázky v elektronické podobě...).

Whittaker hovoří o tom, že informační kurátorství je činnost, která má tři základní fáze – získávání informací, jejich řízení (tedy především zorganizování) a prezentaci (ve správný čas, vhodným způsobem). Abychom však mohli nastavit vhodný model informačního kurátorství, je nezbytně nutné znát informační chování těch, pro které kurátorskou činnost vykonáváme.¹⁴

Informační chování je chováním uživatelů při vyhledávání (ale také další práci) s informacemi. Jde o fenomén mimořádně komplexní a není možné najít nějaký uspokojivý popis takového chování. V konkrétním výzkumu je možné se zaměřit na aspekty, které nás opravdu zajímají, ale současně to vede k tomu, že pro různé formy informačního kurátorství budeme nuceni hledat nové výzkumy a informace.

Například nestačí disponovat informací, že studenti používají Facebook pro získávání zajímavostí z oboru, ale je třeba se zaměřit na to, jaká forma jim vyhovuje nejvíce, zda se pro konkrétní

13 BOHL, Oliver, et al. The Sharable Content Object Reference Model (SCORM) – a Critical Review. In: Computers in education, 2002. proceedings. international conference on. IEEE, 2002, s. 950–951.

14 WHITTAKER, Steve. Personal Information Management: From Information Consumption to Curation. Annual Review of Information Science and Technology [online]. 2011, roč. 45, č. 1, s. 1–62 [cit. 2014–10–11]. DOI: 10.1002/aris.2011.1440450108.

činnost a jejich práci více hodí stránka, skupina nebo třeba jen jednorázová událost. Základní je znalost platformy, kterou studenti využívají, avšak neméně důležité je pochopit také jejich jazyk, způsob práce, návyky, znát metody jejich vyhledávání a dalšího zpracování informací.

Jestliže se současnému systému vzdělávání někdy vyčítá, že nedokáže učít žáky učit se a zaměřuje se málo na kompetence, tak lze jedním dechem říci, že se stejně málo zaměřuje na problematiku informačního vzdělávání a kultivaci chování, což přitom vytváří určitou „metadovednost“, bez které se lze v komplikovaném světě obejít jen velice obtížně.

Kurátor obecně by měl hrát roli určitého tlumočnicka mezi složitým a často ne snadno pochopitelným obsahem a divákem, studentem nebo jen nahodilým uživatelem, který má o daný problém zájem. Kurátor dané informace nejen kvalitně zpracuje, ale také uspořádá a popíše tak, že budou pochopitelné pro jeho jazyk a styl myšlení. To jistě neznamená užívat hrubých výrazů nebo jít do jednoduché slovní zásoby, ale skutečně věci organizovat tak, aby je předpokládaný divák mohl snadno vstřebat a soustředil se primárně na obsah, ne okolní pomocné konstrukty.